

Kommentarer till hemtentan, HT 2001

Godkänt = max 25 minuspoäng. Väl godkänt = max 5 minuspoäng.

Att ha 95 poäng som gräns för VG är inte så grymt som det låter. Ty den "faktiska" maxpoängen låg på 36, inte 100. Det maximala avdraget för varje fråga var 4 poäng, vilket betyder att man kunde få maximalt 36 minuspoäng (= 4x9) på hela tentan. I praktiken betyder detta att maxpoängen på tentan var 36 poäng, och gränsen för VG = 31!

Om ni har några som helst frågor, är missnöjda med min rättning, eller något annat, så tveka inte att höra av er.

Jouni Maho

1. Nämn några länder i Afrika där "språkdöden" är påtaglig och ange några faktorer som kan påskynda en sådan process.

Forskningen om språkdöd i Afrika är fortfarande på ett begynnelsestadium, och många förmodade samband vet vi fortfarande väldigt lite om.

I artikeln av Brenzinger/Heine/Sommer nämns bla följande: (1) förändring av livstil och/eller ekonomiskt försörjningssätt, vilket leder till kulturförändringar och kanske även dramatiska språkförändringar; (2) urbanisering, och därigenom en anpassning till nya språkmiljöer; samt (3) om talargruppen är liten, speciellt i situationer då de är dominerade av andra grupper. Språkets prestige/status, talarnas egna värderingar om språket, huruvida språket finns i skriftform (med eller utan standardisering) eller, och andra faktorer påverkar också. Mindre språk/grupper tenderar att värderas mindre, även av dom som tillhör gruppen. Detsamma gäller oftast sådant som associeras med städer respektive landsbygd, varav det förra typiskt har högre status än det senare.

Många faktorer kan påskynda språkdöd eller, mera generellt, "kulturdöd", men det är viktigt att poängtera att ingenting av det ovannämnda med säkerhet leder till att ett språk dör ut. Det enda man kan säga är att det är en fråga om sannolikhet. Om tex en liten grupp jägar-samlare flyttar in från landsbygden till en storstad kommer dom med stor sannolikhet att anamma en ny livstil samt lära sig ett nytt språk (stadens lingua franca). Deras barn kommer att växa upp i en miljö där det nya språket är mera gångbart än föräldrarnas språk, vilket i sin tur förblir ett

hemspråk för barnen. Efter ett par tre generationer kan det ursprungliga språket helt ha dött ut/glömts bort.

Men inget av detta är helt säkert. Hela grupper urbaniserar sällan; många stannar kvar i sina hembygder. Delar av dom som urbaniserar flyttar ibland tillbaks. En del barn till urbaniserade familjer behåller föräldrarnas språk, etc, etc.

DETTA BÖR VARA MED

- *kulturella/sociala förändringar, urbanisering*
- *få talare, större risk*
- *attityder, upplevd prestige/status*
- *det finns inga säkra faktorer*

2. Är arabiskan ett viktigt språk i Etiopien? Motivera.

Ja: I Etiopien finns ett 20-tal miljoner muslimer (ca. 45% av befolkningen) för vilka Koranen är en utomordentligt viktig bok. Eftersom Koranen är skriven på klassisk arabiska (= högarabiska) så har klassisk arabiska en mycket hög status i Etiopien och därigenom är det också ett viktigt språk, åtminstone för den stora muslimska befolkningen. För dessa fungerar speciellt högarabiska, men även mera talspråkliga varieteter, som ett sammanbindande språk -- arabiska har därigenom en starkt identitetsskapande funktion (känslan av att tillhöra en större gemenskap).

Nej/Kanske: I Etiopien finns få modersmålstalare av arabiska, vilket gör att arabiskan som talspråk knappast kan sägas vara viktig/betydelsefull. Det är naturligtvis ett viktigt språk för just dom talarna, men sett ur ett nationellt/nationalpolitiskt perspektiv så är det ett språk med liten tyngd — se dock ovan.

Kanske: En förenklad (pidginiserad) varietet av arabiska fungerar också som ett (någorlunda viktigt) handels- och/eller marknadsspråk. Språkfärdigheten i arabiska varieteter kan dock variera avsevärt mellan olika talare. Det finns även andra språk som fyller denna funktion.

DETTA BÖR VARA MED

- *få modersmålstalare av arabiska*
- *desto fler muslimer, för vilka klassisk arabiska är viktigt*

3. Vad kännetecknar horisontell respektive vertikal kommunikation? Exemplifiera gärna. (Det finns gott om exemplifieringar i flera av artiklarna.)

Horisontell kommunikation (HK) sker i informella situationer, tex hemmet, ute på gatan, bland kompisar, mm. HK signalerar "kompisskap", solidaritet, "samhällets gräsrotter", o dyl, och upplevs som en spontan form av kommunikation, dvs de som samtalar är i regel (nästan) helt omedvetna av språkliga regler. Man anpassar sitt språkbruk i första hand utifrån faktiska behov som dyker upp under kommunikationens gång, inte utifrån en tänkt norm. (Ömsesidig förståelse är viktigare än grammatikböcker.) Det språk/språkbruk som är typiskt för HK tillägnar man sig normalt utan någon yttre påtryckning från tex lärare eller andra. Det är helt enkelt det språk eller språkbruk som man tillägnar sig "spontant" under uppväxten och/eller i den miljö man vistas (modersmål, lokalt lingua franca, etc). HK associeras (stereotypiskt) med språk/språkbruk som anses talspråkliga, dialektala, "vulgära", etc, etc.

Vertikal kommunikation (VK) bedrivs i formella situationer och upplevs inte som någonting spontant. Man är i regel starkt medveten om hur man talar och uttrycker sig. Man anpassar sitt språkbruk medvetet utifrån ett tänkt normspråk. VK associeras med förväntningar och förutsätter (ofta) skilda roll-relationer mellan kommunikatörerna. VK signalerar social status,

prestige, auktoritet, social överlägsenhet, o dyl. Språk/språkbruk typiskt för VK-situationer tillägnas vanligtvis genom yttre påtryckning i högst formella situationer, tex ett klassrum. VK associeras (stereotypiskt) med skriftspråk, standardspråk, maktspråk, officiella språk, etc, etc.

Relevansen för Afrika är naturligtvis att medan HK och VK för dom många européer är en fråga om olika sociala stilnivåer av samma språk, så är det i de flesta afrikanska kontexterna en fråga om skilda språk. Vissa språk associeras enbart med VK-situationer (typiskt de europeiska språken) medan de flesta språken (de afrikanska språken) associeras med HK.

DETTA BÖR VARA MED

- kort karakteristik av HK och VK
- kopplingen VK+europeiska språk samt HK+afrikanska språk

4. Vad karakteriserar *hlonipha*? Vilken(vilka) funktion(er) verkar den fylla?

Hlonipha är ett kulturellt fenomen som finns/praktiseras i södra Afrika, framför allt Sydafrika, bland Ngunifolken. Det brukar beskrivas som ett i huvudsak språkligt beteende, som kommer i uttryck genom att gifta kvinnor undviker att uttala namnet på sin svärfar och en del andra manliga släktingar av patriark-karaktär; speciellt (äldre) manliga släktingar på den sk svärdsidan. Därigenom förväntas kvinnan visa sin "underdånighet" gentemot patriarkerna. Även "vanliga" ord som låter som dessa namn ska/bör undvikas. Detta sker genom att kvinnorna använder omskrivningar, synonymer, låneord och uttalsmässigt "förvanskade" namn, ord och/eller fraser. Hlonipha tenderar att användas mer på landet, än i städerna. Om en gift kvinna inte hänger sig åt hlonipha kan bestraffningarna vara mer eller mindre allvarliga. Betonas bör att hlonipha inte helt och hållet är ett språkligt beteende, utan inbegriper även reglering av uppförande mer generellt.

En av de funktioner som hlonipha verkar ha är att reglera kvinnans roll/position i det hushåll som hon kommit att bosätta sig i, dvs att motverka det potentiella hot som hon i sin egenskap av "utomstående" eventuellt kan vara eller upplevas som. (Vid giftermål är det normalt kvinnan som flyttar från sitt uppväxtshem till mannens hemmiljö.) Det verkar som om upplevelsen av detta hot inte på något sätt minskar med tiden, eftersom hlonipha förknippas med både unga och gamla kvinnor. Ett visst undantag görs för kvinnor som passerat klimakteriet, vilka inte förväntas utföra hlonipha i samma utsträckning som andra/yngre kvinnor.

Hlonipha-beteendet gäller inte enbart kvinnor, utan praktiseras även av gifta män gentemot sina svärmödrar; dock i en mycket mindre utsträckning. Manliga regelbrott tenderar heller inte att betraktas som lika allvarliga.

Den mest generella förklaringen går ut på att hlonipha är ett (av många) sätt för nguni-samhällen att reglera sociala roller/relationer, i detta fall kvinnans position inom familjen/hushållet. (Alla samhällen gör detta på något sätt, och i de flesta fall verkar kvinnor vara bland de som oftast utsätts för beteende-begränsande regleringar.)

DETTA BÖR VARA MED

- ett (framför allt) språkligt beteende som går ut på att gifta kvinnor undviker att uttala personnamn på en del manliga släktingar (spec. svärfar) samt ord som låter som dessa namn
- i hlonipha inbegrips regleringar även av icke-språkliga beteenden
- hlonipha verkar vara ett sätt att reglera/cementera kvinnans roll/status som "utomstående" och underordnad i det hushåll som hon kommit att bosätta sig i

5. I det zambiska språket bemba finns mängder med låneord från olika språk. Nämn något om hur dessa låneord antas ha kommit in i bemba.

Bland de viktigaste slutsatserna man kan dra ingår (1) att de arabiska låneorden kommit in (ofta via swahili) genom kontakter framför allt på landsbygden, och därefter spridits genom urbanisering till städer; samt (2) att europeiska låneord i första hand har kommit in via arbetskraftsinvandringen och etablerats huvudsakligen i stadsområden, varefter de spritt sig till andra delar av landet.

(NB! "on the line of rail" syftar på städerna utmed järnvägen, dvs urbana områden.)

DETTA BÖR VARA MED

- *kopplingen arabiska+landsbygd, samt europeiska språk+stadsområden*

6. Vilka kolonialspråk har officiell status i Afrika? Resonera (kort) kring för- och nackdelar med att de forna kolonialspråken fungerar som officiella språk i Afrika.

De forna kolonialspråken som fortfarande har officiell status någonstans i Afrika är engelska, franska, portugisiska, samt spanska. Man bör även räkna med afrikaans som ett gammalt kolonialspråk, då det introducerats av koloniserande européer. Det skiljer sig dock en aning från de fyra övriga, då afrikaans är ett språk som "fötts" och utvecklats på den afrikanska kontinenten.

När det gäller arabiskan så ligger dess status som kolonialspråk så långt bak i historien att man endast med stor tveksamhet kan räkna det som ett kolonialspråk. (Det är därtill trots allt den europeiska koloniseringen som oftast åsyftas när man talar om koloniseringen av Afrika.) Om man ändå väljer att göra det, vilket man kan om man vill, så bör man i konsekvensens namn även ta med flertalet inhemska afrikanska språk, såsom hausa, fulani, och många andra, eftersom de också fungerat som "förtryckarspråk" genom historien. (I de flesta fall är dock vår kunskap om de icke-europeiska språkens sociala/kulturella historia väldigt inkomplett.)

Några fördelar: Europeiska språk är redan etablerade som administrativa språk i de flesta afrikanska länder pga kolonialiseringen. Samhällsapparaten är redan "inkörd" på något europeiskt språk. Det skulle kosta enorma resurser att ändra på detta. Med en samhällsapparat som fungerar på ett europeiskt språk får man direktkontakt med den internationella politiken, marknaden, etc. Eftersom europeiska språk är etablerade som världsspråk, finns det mängder med (skön-, fack-, och undervisnings-)litteratur i dessa språk, varför det är praktiskt och förhållandevis billigt att förlita sig på dessa språk. Man behöver inte bekosta framtagning av nya skolböcker, utbildning av lärare på olika språk, etc, etc. Därtill kan det vara lättare för en mångkulturell/mångspråklig befolkning att acceptera ett europeiskt språk hellre än ett av de inhemska språken, eftersom man då slipper ge politiska fördelar åt endast en av landets grupper.

Några nackdelar: Å andra sidan, ett europeiskt språk är ett främmande språk, ett språk som av många associeras med kolonialisering och utländsk dominans. Detta kan i förlängningen nedvärdera värdet av inhemska språk, och därigenom även de inhemska kulturerna. Detta kan skapa identitetskonflikter, "kulturell utarmning", och annat. Det är också så att det i de flesta afrikanska länder faktiskt finns små grupper av modersmålstalare även av de gamla kolonialspråken. Genom att ha ett europeiskt språk som officiellt språk så har man i praktiken inte löst problemet med hur man undviker att ge en grupp oskäligen politiska fördelar. Därtill är det så att ett europeiskt språk utestänger flertalet människor från att delta i offentliga debatter och ta del av viktig information, eftersom språkfärdigheten i europeiska språk ofta är

ganska skral i stora delar av Afrika. Därigenom bygger man upp och cementerar klassklyftor mellan de som kan engelska (eller franska) och har all makt/pengar, samt de som inte kan engelska (eller franska) och således ingen tillgång till makt/pengar.

DETTA BÖR VARA MED

- *afrikaans, engelska, franska, portugisiska, spanska (samt eventuellt arabiska)*
- *ett visst för-och-emot-resonerande -- inte nödvändigtvis något ställningstagande, dock*

7. Vilken roll har det engelska språket i Afrika? Vilka funktioner har det i afrikanska samhällen? Vilka använder det? Förstås det av alla? Skiljer sig engelskans användning/funktion/status i olika afrikanska länder? Hur?

I flertalet afrikanska länder, fungerar engelska som det huvudsakliga språket för regering, statsapparat, skolor, samt media. Även stora delar av affärsvärlden domineras av engelskan, speciellt den med internationella kopplingar. (Alltså inte varje enskild liten affärsverksamhet.)

Josef Schmied delar in användningen av engelska i fyra olika kategorier: (1) engelskan används som ett modersmål; (2) engelskan fungerar som andra-språk; (3) engelskan fungerar som ett främmande språk; samt (4) engelskan fungerar som ett internationellt språk. Både individer och stater kan, mer eller mindre grovt, sorteras i dessa kategorier, enligt Schmied.

Engelskan är i första hand förknippad med städer, med samt makten, med den sociala/ekonomiska eliten. Språkfärdigheten utanför städerna är svår att uppskatta, men anses allmänt vara relativt låg. Det finns ofta en klar köns- och åldersrelaterad skillnad. Män är mer sannolika att kunna engelska. Unga kan normalt engelska i större utsträckning än gamla. (Engelska upplevs även som ett viktigare språk bland kristna, än bland muslimer.)

Det finns ingen stat i Afrika där engelskan fungerar som modersmål för majoriteten av befolkningen. Det finns antagligen heller ingen afrikansk stat där engelskan ens förstås av majoriteten av befolkningen.

DETTA BÖR VARA MED

- *engelska är huvudsakligt språk för statsbyråkrati, skolor, media, (affärsvärlden)*
- *engelskan förknippas med social/ekonomisk elit, städer, makt, (samt unga, män och kristna)*
- *gärna referenser till engelskans position i enskilda afrikanska länder*

8. Diskutera/nämna några viktiga/betydelsefulla steg i språket setswanas utveckling? (Utgå ifrån Janson & Tsonope's artikel.)

Denna fråga var det en del som missförstod. I och för sig skriver Janson/Tsonope att det inte skett några större eller dramatiska förändringar i språket, men läser man kapitlet noga så kan man sköja ett par viktiga grejer. (Jag har dock varit generös med poängsättningen.)

Rent generellt, så verkar det ha hänt få saker med språket setswana under de senaste (dryga) hundra åren. Trots relativt omfattande sociala/kulturella förändringar i området, så verkar setswana inte ha utsatts för motsvarande språkliga förändringar. De förändringar som man kan skönja verkar i huvudsak vara begränsat till sådana "normala" förändringar vilka man skulle förvänta sig ha skett även utan några betydande sociala förändringar. (Inlåning av nya ord, och dialektalt definierbara ljudförändringar.)

Dock, det finns åtminstone två händelser som är av betydande vikt för setswana's utveckling. Det första har att göra med att kristna missionärer historiskt varit dominerande i definierandet av gränserna för språket setswana; dvs vad som ska anses vara en dialekt/varietet av setswana,

samt vad som ska anses vara tillhörande något annat språk. Det missionärerna gjorde var alltså att dela upp ett större språk/dialektområde i tre språkområden (setswana, sepedi, sesotho), vilket dom gjorde på mer eller mindre godtyckliga grunder. Om andra än dom missionärer som omtalas i Janson/Tsonope's kapitel hade verkat i området, så skulle antagligen vår syn på språkkartan ha sett heltlt annorlunda ut. Den andra viktiga händelsen har även den med missionärer att göra. Det är nämligen dom som introducerat en skriftnorm för språket setswana, och därigenom lagt grunden för standardiseringen av språket samt den senare litteraturproduktionen.

Nu kan man i och för sig diskutera om definierandet av setswana's gränser, namngivningen samt skriftstandardiseringen "egentligen" har påverkat det språk som tswana-folket talar. Tex skulle man kunna säga att tswana-folket talar sitt språk oavsett om missionärerna kallar det X eller Y, och oavsett hur dom väljer att stava det. Faktum är att man relativt enkelt kan visa att missionärernas aktiviteter varit betydelsefulla just pga att man definierat vad som ska betraktas som "setswana". Man har därigenom skapat bla vad som senare kommit att betraktas som en språklig/kulturell enhet. Definierandet av språkgränser har även en direkt inverkan på språkförändringar. Det tydligaste exemplet finns i Sydafrika. De nya ord som införlivas/hittas på i amerikansk engelska kan omedelbart upptas i sydafrikansk engelska, eftersom dessa "enbart" uppfattas som varianter av ett och samma språk. De nymodigheter som dyker upp i holländska kan däremot inte flyta vidare till afrikaans, eftersom man medvetet valt att definiera afrikaans som ett separate språk, med ett eget namn. Motsvarande gäller för språket setswana och dess "systerspråk" sepedi och sesotho.

DETTA BÖR VARA MED

- *missionärernas inverkan i definierandet av "setswana" som språk*
- *missionärernas introducerande av en skriftnorm*

9. Hur uppkommer pidgin- och kreolspråk? I vilken sorts situationer? Och vad särskiljer dom från "vanliga" språk?

Dessa uppstår, kort uttryckt, i (frivilliga eller tvingade) kontaktsituationer mellan folk som saknar ett gemensamt språk. Eftersom behovet att kommunicera finns där så skapar man ett förenklat språk sinsemellan, ett sk pidginspråk, som till stor del baseras på ett "vanligt" språk, tex engelska, franska, swahili, e dyl. Detta kan sedan överleva under en längre tid, och t.o.m. överföras till nya generationer. Efter hand kan detta språk helt försvinna, när det sociala behovet för det försvunnit. Om situationen kvarstår kan dock detta ursprungliga rudimentära kontaktspråk i vissa fall utvecklas till ett fullt och riktigt språk, ett sk kreolspråk. Det sker framför allt när barn växer upp i en pidginspråksmiljö, lär sig behärska pidginspråket och med tiden utvecklar det till ett komplett språk som fyller alla tänkbara kommunikationsbehov.

Pidginspråk har en begränsad vokabulär, enkelt ljudsystem samt väldigt okomplicerad grammatik. Kreolspråken är, å andra sidan, mera komplexa i förhållande till pidginspråk, men relativt okomplicera i förhållande till dom språk som dom ursprungligen var förenklade varianter av (dvs engelska, franska, swahili, etc). Ordförrådet är lika rikt som hos "vanliga" språk, och ofta kan man härleda en stor del utav det från "ursprungsspråket". Ljudsystemen är ofta relativt enkla. Böjningsmorfologi existerar nästan inte alls i kreolspråk.

Kreolspråk (och pidginspråk) har nästan alltid en låg social status. Det finns enstaka undantag, bla Krio i Sierra Leone, för att nämna ett afrikanskt exempel. De betraktas oftast inte som "riktiga" språk, inte ens av talarna själva.

DETTA BÖR VARA MED

- *uppstår mellan folk som saknar gemensamt kommunikationsspråk*
- *pidginspråk kan övergå till att bli kreolspråk (= riktiga språk med "normal" kapacitet)*
- *grammatik och ljudförråd är väldigt mycket enklare än i de språk de härstammar ifrån*